

Lithospermum purpurocaeruleum L. Nawrot czerwonoślękitny

Synonim: *Buglossoides purpurocaerulea* (L.) I. M. Johnst.

Rodzina: *Boraginaceae* – ogórecznikowate (szorstkolistne)

Status

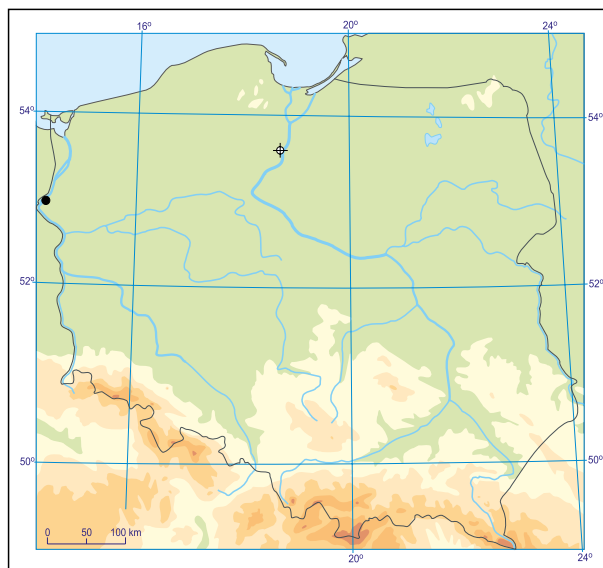
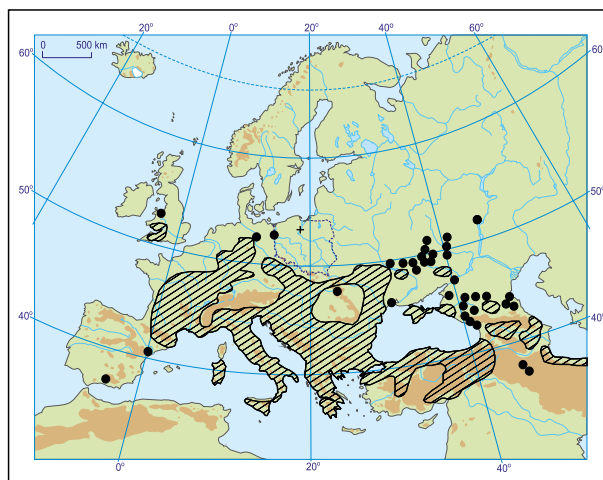
W Polsce gatunek krytycznie zagrożony.

Rozmieszczenie geograficzne

Lithospermum purpurocaeruleum jest submediterańsko-iranoturzańskim elementem geograficznym (Zajac, Zajac 2009). Jego zwarty zasięg obejmuje Europę Południową i częściowo Zachodnią i Środkową, a także niektóre obszary Azji Mniejszej. W Europie ma szereg rozproszonych, izolowanych stanowisk, m.in. w Polsce, gdzie osiąga północny kres środkowoeuropejskiego zasięgu (Meusel i in. 1978).

Występowanie w Polsce

W naszym kraju znane były 2 stanowiska *Lithospermum purpurocaeruleum*. Pierwsze, podane jeszcze w XIX w.

przez Homanna (1828) znajdowało się w Dolinie Dolnej Wisły w miejscowości Nowe. Stanowisko to nie było dotychczas podawane w polskiej literaturze botanicznej. Drugie miejsce występowania znajduje się w Dolinie Dolnej Odry w Bielinku (Schulz 1919), na którym nawrot czerwonoślękitny rośnie do dzisiaj. Według niektórych autorów dyskusyjne jest pochodzenie tego wyspowego stanowiska (Baryła 2001f), lecz większość botaników nie kwestionuje jego naturalności (Mirek i in. 2002). Naturalny charakter stanowiska w Bielinku staje się bardziej wiarygodny w świetle istniejącego niegdyś stanowiska także nad dolną Wisłą. Gatunek nie występuje na lewym brzegu Odry (Konczak 1998), a najbliższe istniejące stanowiska znajdują się w Niemczech dopiero w Saksonii nad Łabą, w odległości około 150 km.

Siedliska i fitocenozy

Nawrot czerwonoślękitny rośnie na południowo-zachodnich, dość stromych zboczach doliny Odry, gdzie występują gliny zwałowe moreny dennej. Jest to siedlisko

Fot. 173. *Lithospermum purpurocaeruleum* w rezerwacie Bielinek nad dolną Odrą (2014)

względnie suche, ciepłe, żyzne i zasobne w węglan wapnia (Celiński, Filipek 1958; Załuski i in. 2000). Takson wykazuje bardzo wyraźne przywiązanie do zespołu ciepłolubnej dąbrowy z dębem omszonym *Quercetum pubescenti-petraeae*, którego jest gatunkiem charakterystycznym (Matuszkiewicz 2005). Jako roślina umiarkowanie światłolubna, optimum występowania ma w stosunkowo widnych postaciach zespołu. Rośnie także w ciepłolubnym okrajku *Geranio-Peucedanetum cervariae* (Załuski i in. 2000).

Morfologia i biologia

Nawrot czerwonoślękitny jest byliną, hemikryptofitem, o grubym i pełzającym kłączu. Łodygi są liczne, nierozgałęzione, szorstkie, dość gęsto ulistnione, początkowo wzniesione, a w okresie owocowania zwieszane. Liście skrętoległe, szorstko owłosione, lancetowate, wyraź-

nie zaokrąglone. Kwiaty nieliczne, zebrane w szczytowych częściach łodyg. Kielich bardzo głęboko rozcięty. Korona początkowo czerwona lub ciemnoróżowa, później wyraźnie niebieska, o średnicy do 15 mm. Rozłupki białe, gładkie i lśniące, do 5 mm średnicy. Kwitnie w kwietniu i maju. Jest zapylany przez owady, głównie przez pszczoły. Rozmnaża się głównie wegetatywnie, ale również generatywnie.

Charakterystyka populacji

Specyficzną cechą populacji nawrotu czerwonoślękitnego jest skupiskowe występowanie osobników. Tworzy małe płyty o powierzchni paru metrów kwadratowych, jak i kilkuarowe łany. Zasoby gatunku należy ocenić na około 20 tysięcy osobników, zasiedlających powierzchnię 7 ha. W miejscach widnych udział osobników generatywnych wynosi 10–15%, a w bardziej zacienionych – zwykle poniżej 5% (T. Załuski, mat. npl. z 2012 r.).

Zagrożenie i wskazania ochronne

Głównym zagrożeniem dla stanowiska w Bielinku jest naturalny rozwój lasu, a co za tym idzie wzrost zacienienia. Szczególnie silnie ocieniają warstwę zielną kłon polny *Acer campestre* i tarnina *Prunus spinosa*. W rezerwacie zachodzi proces przekształcania zespołu ciepłolubnej dąbrowy *Quercetum pubescenti-petraeae* w łęg zboczowy *Violo odoratae-Ulmetum* (Załuski 2002), co wyraźnie wskazuje na charakter zagrożenia. Natomiast w miejscach otwartych spotyka się pionierskie skupienia nawrotu powstałe w wyniku spontanicznego rozprzestrzeniania się rośliny.

Tomasz Załuski, Lucjan Rutkowski,
Iwona Paszek i Krzysztof Ziarnek

Summary

Lithospermum purpurocaeruleum was known in Poland from two locations: one on the lower Odra River and one on the lower Vistula River. Currently, it grows only in the Bielinek nature, on the steep slope of the lower Odra valley, in dry, fertile habitat, rich in calcium carbonate. It is a characteristic species of the association *Quercetum pubescenti-petraeae*, which is its preferred habitat. The plant grows in patches in the area of about 7 ha; the population has been estimated at 20,000 individuals. The species is heliophilous, moderately tolerant of shade. The major threat is an increase of shade due to the development of *Acer campestre* and *Prunus spinosa*. The process of transformation of the thermophilous oak forest *Quercetum pubescenti-petraeae* into the riverine sweet violet-elm forest *Violo odoratae-Ulmetum* is observed in the site.

